

Kempfi, Andrzej

Mikołaj Kopernik w angielskiej kulturze umysłowej epoki Szekspira", Henryk Zins, Wrocław 1972 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 18/3, 593-595

1973

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

zapewne nr 36 H. Grote'a, nr 37 Wintera oraz 38 będący własnością Kotmana). Wszystkie te domy widziane są z naroża ratusza toruńskiego. Trudno się domyślić — jeśli się nie było w Toruniu — który z przedstawionych budynków jest właściwym domem Kopernika.

Interesujący tom M. Biskupa, poświęcony działalności publicznej Mikołaja Kopernika, obejmuje także jego działalność reformatorską w zakresie gospodarki pieniężnej. Do przekonania trafiają wywody Autora, że Prusowie XVI w. nie mieli nic wspólnego z obywatelami państwa Hohenzollernów (s. 7—17). Z tymi pojęciami związane są bowiem liczne nieporozumienia i dobrze się stało, że w tym miejscu nieporozumienia tego rodzaju zostały wyjaśnione. Autor w zakończeniu tomiku podkreśla pewne cechy, które wydobywa na podstawie analizy działalności publicznej Mikołaja Kopernika. W działalności Astronoma — zdaniem Autora — widoczna jest wszechstronność zajęć, sumiennosc w realizowaniu przyjętych na siebie obowiązków i bezinteresownosc, jaką wykazywał pełniąc liczne obowiązki. „Prowadzi to do zrozumienia tych motywów — pisze M. Biskup — które kierowały postępowaniem Kopernika w życiu publicznym Warmii i Prus Królewskich: poczucie obowiązku społecznego i przywiązanie do kraju rodzinnego”. Dodajmy także, że Kopernik najlepiej odpowiedział tym wszystkim badaczom, którzy niezgodnie z prawdą historyczną wypaczają jego biografię. Kopernik przyznawał bowiem niejednokrotnie, że wszystko, co zdobył jako uczonej, zawdzięcza przede wszystkim uczelni krakowskiej, w Krakowie bowiem uzyskał nie tylko znakomite wykształcenie w zakresie nauk filozoficznych i ścisłych, ale także zachęte do głębszych studiów nad systemem Ptolemeusza. Kraków więc i Uniwersytet Krakowski zajmuje w biografii naszego uczonego szczególne miejsce. Jako polityk, administrator i rządcą namiast reprezentował to, co skróto wo możemy nazwać polską racją stanu XVI w., racją polityczną Króla i Królestwa Polskiego, którego był wiernym obywatelem.

Tych kilka uwag, raczej czytelnika niż recenzenta, niechże stanowi podstawę dla końcowej konkluzji. Seria ma niewątpliwie tomy udane takich Autorów, jak: M. Biskupa, J. Dobrzyckiego, W. Voisé czy L. Jarzębowskiiego. Zawiera także kilka tomów słabszych z wyraźnymi brakami w koncepcji i licznymi dowodami niewielkich ambicji. Świadczyć to może nie o błędach, ale o pewnym bałaganie. Właśnie dlatego warto w tym miejscu przytoczyć znane twierdzenie klasyków, że *citius emergit veritas ex errore quam ex confusione*.

Ryszard Palacz

Henryk Zins: *Mikołaj Kopernik w angielskiej kulturze umysłowej epoki Szekspira*. Wrocław 1972 Zakład Narodowy im. Ossolińskich s. 210, nlb. 5, ilustr.
Polskie Towarzystwo Historyczne. Oddział w Lublinie.

Do licznych pozycji kopernikowskiej literatury przybyła rzecz Henryka Zinsa *Mikołaj Kopernik w angielskiej kulturze umysłowej epoki Szekspira*, którą wydało Ossolineum na zamówienie lubelskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego z zasiłku Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie. Jak stwierdził autor w *Przedmowie*, przedmiotem tej pracy jest zagadnienie początków znajomości Kopernika i jego teorii w świadomości kulturalnej Anglii oraz jej wpływu na naukę i literaturę epoki Wiliama Szekspira.

Książkę zakroił autor na siedem rozdziałów. Wątek rozważań nad recepcją kopernikanizmu w Anglii epoki elżbietańskiej zaczyna się od rozdziału trzeciego, podczas gdy poprzedzające go rozdziały, pierwszy i drugi, poświęcone zostały po-

czątkom recepcji teorii Kopernika w Europie w XVI w. oraz wiedzy astronomicznej w Anglii przed Kopernikiem. Czytelników zaciekaWi mało znany fakt, że pierwsza drukiem zapisana wzmianka o kopernikańskiej teorii datuje się już na rok 1556 i zawarta jest w skreślonym nie po łacinie, a w języku angielskim traktacie Roberta Recorde'a pt. *The Castle of Knowledge*. Oto jak brzmi ta wzmianka: „Kopernik, człowiek o wielkiej wiedzy, ogromnym doświadczeniu i cudownej pilności. W prowadzeniu obserwacji odnowił opinię Arystarcha z Samos i udowodnił, że Ziemia nie tylko krąży wokół swego własnego centrum, ale być może, zaiste, znajduje się stale w odległości 3 800 000 mil od dokładnego centrum świata”.

Omówiwszy pierwszych angielskich zwolenników Kopernika przechodzi Zins w rozdziale czwartym do najwybitniejszego kopernikanisty epoki elżbietańskiej, matematyka i astronoma londyńskiego, Tomasza Diggesa. Główną zasługą Diggesa było wydanie w 1576 r. w Londynie częściowego tłumaczenia *De revolutionibus*. Tłumaczenie to objęło rozdziały 10, 7, 8 oraz część 9 pierwszej księgi *De revolutionibus* i wyszło jako dodatek do pracy *A Prognostication euerlastinge*. Przy analizie angielskiego tekstu Zins słusznie poleca szczególnej uwadze wstawki tłumacza, z których jedna brzmi następująco: „Jest rzeczą oczywistą, na podstawie tych fizycznych argumentów, że ruch Ziemi jest bardziej prawdopodobny i możliwy aniżeli jej nieruchomość. Tak jest, jeśli zbada się przy pomocy matematyki i geometrycznych pomiarów wszystkie części każdej teorii. Mądry badacz stwierdzi, że Kopernik nie bez dużej racji wysunął na tej podstawie wniosok o krążeniu Ziemi”.

Tytuł kolejnego rozdziału książki, rozdziału piątego, brzmi: *Znajomość teorii Kopernika w nauce angielskiej na przełomie XVI i XVII wieku*. Omawiając toczące się w elżbietańskiej Anglii kontrowersje kopernikańskie autor podnosi, że także ci uczeni, którzy do doktryny heliocentrycznej odnieśli się negatywnie, wyrażali się o Koperniku z szacunkiem i powoływali się na kopernikańskie rachunki. Przy tym uczonych opowiadających się za nową kopernikańską nauką wcale nie tak mało da się wyliczyć i jej odrzucenie przez Franciszka Bacona było czymś wyjątkowym.

Następuje rozdział szósty, w którym autor konstatuje, że kopernikańska teoria, tak wcześniej i dość powszechnie przyjęta przez angielskich uczonych, bardzo powoli torowała sobie drogę do szerszej świadomości społecznej długo utrzymującej tradycyjne i od dawna przyjęte poglądy i idee. U Wiliama Szekspira nie znajdujemy żadnych śladów znajomości teorii Kopernika i podobnie jak Szekspir również inni elżbietańscy poeci i pisarze stali na stanowisku kosmologii geocentrycznej.

Siódmy i ostatni rozdział książki poświęcony jest przedstawiającemu Kopernika malowidłu freskowemu na fryzie w Picture Galery słynnej Bodleian Library w Oksfordzie. Pełną rację ma Zins, gdy stwierdza, że ten oksfordzki wizerunek stanowi jeszcze jeden, tym razem ikonograficzny dowód uznania, jakiego na przełomie XVI i XVII w. doczekał się Kopernik w angielskich kołach naukowych. Rzecz znamienna, że umieszczenie go w 1618 r. zbiegło się w czasie z wprowadzeniem dzieła *De revolutionibus* przez Sir Henry Sawile'a do programu studiów astronomicznych w Oksfordzie.

Wnioski, jakie wyciągnął Zins ze swoich przeprowadzonych głównie w oparciu o starodruki badań, są w pełni przekonywające. Okazało się, że klimat dla rewolucji kopernikańskiej był w elżbietańskiej Anglii lepszy niż w większości krajów kontynentalnych i opozycja względem kopernikańskiej doktryny w angielskich kołach naukowych była słabsza niż gdzie indziej. Na recepcji teorii Kopernika wedle tego, co podaje Zins, zaważyły żywe w elżbietańskiej Anglii tradycje empirycznych i racjonalistycznych tradycji Oksfordu XIII i XIV wieku, specyfika angielskiej reformacji, a przede wszystkim wyraźnie praktyczne podejście uczonych angielskich XVI w. do nauk ścisłych.

Książką *Mikołaj Kopernik w angielskiej kulturze umysłowej epoki Szekspira* Henryk Zins wniósł cenny wkład do tego, co wiemy o recepcji kopernikanizmu w zachodniej Europie. Jak najbardziej pozytywną generalną ocenę można podtrzymać mimo zastrzeżeń, jakie nasuwają niektóre dłużyzny. W dłużyzny takie popadł autor w przeladowanym erudycyjnymi cytatami wywodzie o poglądach kosmologicznych i astrologicznych pisarzy i poetów angielskich epoki Szekspira, jak również przy referowaniu ogólnoeuropejskiej recepcji teorii Mikołaja Kopernika. M.in. zamiast ogólnie wspomnieć o dobrze znanym negatywnym stosunku reformacyjnych przywódców do teorii Kopernika — Zins jak gdyby popisuje się erudycją, przytaczając *in extenso* wypowiedzi Lutra i Melanchtona. *Notabene* bywa, że polskie tłumaczenie tych wypowiedzi, cytowane najczęściej za Wasiułyńskiego *Kopernikiem twórcą nowego nieba*, wymaga sprostowań. Np. w znanej i również u Zinsa na s. 21 zacytowanej wypowiedzi Melanchtona z listu do Mithobiusa, w której padają słowa *ille Sarmaticus astronomus qui movet Terram et figit Solem* zdanie zaraz potem następujące należy tłumaczyć: „Zaiste mądrzy władcy winniby powściągnąć awanturnictwo myśli”. Tłumaczenie łacińskiego *ingeniorum petulantia* jako „utalentowana lekkomyślność”¹ zamiast „awanturnictwo myśli” — wypacza sens. Melanchton w tym bowiem miejscu doktrynę kopernikańską uznał za ekstrawagancję i wezwał władzę świecką do podjęcia przeciw niej surowych kroków.

Kończąc wróćmy jeszcze do angielskiego tłumaczenia *De revolutionibus* z roku 1576, które tłumaczy Tomasz Digges zatytułował *Aerfit description od the Caelestiall Orbes*. Otóż, bardzo dobrze się stało, że w aneksie do książki zaprezentowane zostały karty starodruku angielskiego z tekstem tego tłumaczenia i że reprodukowano również załączony tam przez Diggesa diagram kopernikańskiego modelu wszechświata (*notabene* model ten uległ u Diggesa pewnej zmianie, mianowicie gwiazdy nie znajdują się już na powierzchni nieruchomej sfery gwiazdnej, lecz są rozproszone w różnych odległościach w całej nieskończonej przestrzeni). Ponadto wypada z uznaniem podnieść, że edytorzy zadbali o zaopatrzenie książki w ryciny i m.in. reprodukowali podobiznę Kopernika z fryzu Bodleian Library w Oxfordzie. Ten sam oksfordzki portret z 1618 r. odtworzono na okładce książki.

Andrzej Kempfi

Bronisław Biliński: *Najstarszy życiorys Mikołaja Kopernika z roku 1588 pióra Bernardina Baldiego*. Wrocław 1973 Zakład Narodowy im. Ossolińskich ss. 139 nlb. 4, tabl. 4.

Studia Copernicana, 9. Polska Akademia Nauk Zakład Historii Nauki i Techniki

W ramach serii „Studia Copernicana” wydany a przez Bronisława Bilińskiego opracowany *Najstarszy życiorys Mikołaja Kopernika [...] pióra Bernardina Baldiego* w pełni zasłużył na to, by polecić go jak najpilniejszej uwadze kopernikanistów w kraju i za granicą. Wartości pozycji nie umniejszają rzucające się w oczy każdemu, kto książkę weźmie do ręki, nieforemności kompozycyjne czy pochopne niekiedy retoryczne hiperbole, jakie na jej kartach wymknęły się autorowi spod pióra.

Na arenę studiów kopernikańskich wprowadza autor życiorys Kopernika z roku 1588, skreślony przez humanistę włoskiego Bernardina Baldiego i zamieszczony w jego dziele *Vite dei matematici*. Życiorys ten wziął autor na swój warsztat filo-

¹ Za J. Wasiułyńskim tak m.in. przetłumaczył to miejsce J. Sikorski. Zob. J. Sikorski: *Mikołaj Kopernik na Warmii. Kalendarium życia i działalności*. W: *Kopernik na Warmii*. Olsztyn 1973 s. 513. Nie jest również zadowalające tłumaczenie, jakże zaproponował całkiem świeżo M. Biskup. Zob. M. Biskup: *Regesta Copernicana*. Wrocław 1973 s. 210.